

Фактори конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства

Стахів О.А.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Національного університету водного господарства та природокористування

Адамчук Т.Л.

викладач кафедри економіки підприємства
Національного університету водного господарства та природокористування

У статті розглянуто наявні підходи до сутності категорій «конкурентоспроможність», «конкурентоспроможність підприємства» та «конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства». Згруповано фактори, що формують конкурентоспроможність, на основі яких можна виділити порівняльні переваги сільськогосподарського підприємства та вибрати адекватні методи для оцінки рівня їх конкурентоспроможності. До них належать: потенціал сільськогосподарського виробництва, стійка стратегія, оптимальна структура та суперництво, попит на продукцію підприємства, споріднені та супутні види економічної діяльності, конкурентоспроможність продукції, політика держави.

Ключові слова: конкурентоспроможність, сільськогосподарське підприємство, фактори конкурентоспроможності підприємства, методи оцінки конкурентоспроможності підприємства.

Стахів О.А., Адамчук Т.Л. ФАКТОРЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрены существующие подходы к сущности категорий «конкурентоспособность», «конкурентоспособность предприятия» и «конкурентоспособность сельскохозяйственного предприятия». Сгруппированы факторы, формирующие конкурентоспособность, на основе которых можно выделить сравнительные преимущества сельскохозяйственного предприятия и выбрать адекватные методы для оценки уровня их конкурентоспособности. К ним относятся: потенциал сельскохозяйственного производства, устойчивая стратегия, оптимальная структура и соперничество, спрос на продукцию предприятия, родственные и сопутствующие виды экономической деятельности, конкурентоспособность продукции, политика государства.

Ключевые слова: конкурентоспособность, сельскохозяйственное предприятие, факторы конкурентоспособности предприятия, методы оценки конкурентоспособности предприятия.

Stakhiv O.A., Adamchuk T.L. MAIN FACTORS OF AGRICULTURAL ENTERPRISE COMPETITIVENESS

In current article were reviewed existing approaches for such categories as competitiveness, enterprise competitiveness and competitiveness of agricultural enterprise. Main formed factors of competitiveness were merged for further comparing of agricultural enterprise benefits and choosing the best methods for its competitiveness measurement. In the list of factors includes agricultural enterprise potential, strong strategy, optimal structure and competition, product demand, complementary types of economic activity, product competitiveness, government policy.

Keywords: competitiveness, agricultural enterprise, factors of enterprise competitiveness, competitiveness measurement methods.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для досягнення успіху в умовах ринкової економіки підприємству необхідно ретельно спланувати ефективний розвиток та накопичувати необхідну інформацію про власні можливості та перспективи.

До найбільш уживаних категорій оцінювання ступеня розвитку економічної системи підприємства належить і конкурентоспроможність, яка розглядається на різних рівнях та є одним із постійно діючих факторів її функціонування. У сучасних умовах багатьом підприємствам, фермерським господарствам,

щоб вижити, утримати позиції на ринку й отримати прибуток, доводиться вдосконалюватися у всіх сферах своєї діяльності. Проблема забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на продовольчому ринку стала більш актуальною у зв'язку зі вступом України до Світової організації торгівлі та приєднанням до зони вільної торгівлі з ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конкурентоспроможності приділено суттєву увагу у численних роботах вітчизняних і зарубіжних учених. Вивченням категорії конку-

рентоспроможності займалися Р. Жовновач, О. Красноручський, А. Маршалл, К. Менгер, О. Парето, Б. Пасхавер, М. Портер, О. Рац, Н. Тарнавська, Й. Шумпетер, О. Янговий та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на численні результати досліджень із теорії конкурентоспроможності, недостатньо уваги приділено виокремленню факторів конкурентоспроможності підприємств сільського господарства.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є виокремлення економічної сутності конкурентоспроможності підприємств та особливостей факторів її формування в аграрній сфері економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вітчизняній та економічній зарубіжній літературі з проблеми конкурентоспроможності велика увага приділяється дослідженню її сутності, методиці оцінки, класифікації та дослідженню факторів, що впливають на її рівень [7–10; 15; 16]. Аналізуючи категорію «конкурентоспроможність підприємства», слід відзначити, що у цьому питанні думки науковців суттєво різняться. Нині використовується безліч різних трактувань терміну «конкурентоспроможність».

Яскравий представник та засновник класичної школи економічній теорії А. Сміт трактував конкуренцію як поведінкову категорію, коли індивідуальні продавці і покупці змагаються на ринку за більш вигідні продажі та покупки відповідно. Конкуренція – це та сама «невидима рука» ринку, яка координує діяльність його учасників. Мета конкуренції – боротьба за отримання більшого прибутку [1]. Й. Шумпетер стверджував, що з погляду економічного зростання конкуренція являє собою суперництво старого з новим, тобто конкуренція впливає на життєздатність фірми та її основу [2]. Конкуренція – це властива товарному виробництву боротьба між підприємцями на ринку за більш вигідні умови виробництва та збуту продукції, за отримання найвищого прибутку

Знаний європейський фахівець у сфері стратегічного менеджменту та маркетингу Ж.-Ж. Ламбен зауважує, що конкурентоспроможність підприємства – це спроможність підприємства задовольняти потреби покупців краще, ніж це роблять конкуренти [3]. На думку фахівця з вивчення економічної конкуренції М. Портера [4, с. 40], конкурентоспроможність підприємства є відображенням відносного рівня ефективності використання

всіх видів наявних у цього підприємства виробничих ресурсів. Конкурентоспроможність є порівняльною характеристикою підприємства, яка відображає різницю між його рівнем ефективності використання всіх видів ресурсів порівняно з аналогічними показниками інших підприємств певної однорідної групи. На думку Р. Фатхутдінова, конкурентоспроможність підприємства – це випуск конкурентоспроможного об'єкта, який здатен витримувати конкуренцію порівняно з аналогічними об'єктами на даному ринку; стійкість фінансової діяльності [5]. С. Хамініч вважає, що конкурентоспроможність є багатогранною та багаторівневою категорією, яка в ринкових умовах стає інтегральною характеристикою господарюючого суб'єкта щодо його відповідності об'єктивним (зовнішнім стосовно нього) економічним умовам [6].

Досліджуючи конкурентоспроможність, Ю. Іванов зауважує, що найчастіше це поняття розглядається як здатність до ефективного використання внутрішнього потенціалу підприємства, а внутрішній потенціал – як основу утримання наявних та розроблення нових конкурентних переваг для успішного ведення конкурентної боротьби на ринку. Автор визначає конкурентоспроможність як самостійну системну категорію, яка відбиває ступінь реалізації цілей підприємства у його взаємодії з оточенням [7]. О. Рац стверджує, що конкурентоспроможність – це інтегрована властивість економічної системи, яка зумовлює реалізацію мети та досягнення результатів функціонування, необхідних і достатніх для активного позиціонування системи в конкурентному ринковому просторі [8].

Більшість сучасних досліджень стосується вивчення конкурентоспроможності здебільшого промислового підприємства та оцінки рівня конкурентоспроможності промислової продукції.

Конкурентоспроможність продукції та конкурентоспроможність підприємства – виробника продукції співвідносяться між собою як частина та ціле. Але можливість підприємства конкурувати на певному товарному ринку безпосередньо залежить як від конкурентоспроможності товару, так і від сукупності економічних методів його діяльності.

Підприємства можуть виробляти різні види продукції та водночас працювати на різних товарних (галузевих) ринках у рамках стратегій диверсифікації, при цьому рівень конкурентоспроможності підприємства та рівень

конкурентоспроможності виробленої ним продукції можуть не збігатися. Наявність одного або декількох видів конкурентоспроможної продукції в номенклатурі ще не означає, що підприємство теж є конкурентоспроможним. Досить часто як база для оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства використовуються дані по підприємствах-конкурентах, а не по вироблених товарах.

Конкурентоспроможність продукції та конкурентоспроможність підприємства, незважаючи на їх взаємозумовленість, відрізняються за своєю сутністю:

- визначаються та застосовуються в різних часових проміжках (конкурентоспроможність продукції визначається за будь-який короткий проміжок часу, а конкурентоспроможність підприємства може бути застосована до досить тривалого періоду часу);

- конкурентоспроможність підприємства залежить від рівня конкурентоспроможності всього асортименту продукції та ефективності кожного виду діяльності;

- конкурентоспроможність продукції є необхідною, але недостатньою умовою конкурентоспроможності організації.

Конкурентоспроможність підприємства є більш складним та узагальнюючим поняттям порівняно з поняттям «конкурентоспроможність виду продукції».

Досліджуючи категорію «конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств», необхідно враховувати, що аграрний сектор економіки має особливості прояву конкуренції та конкурентоспроможності, які пов'язані зі специфікою їх діяльності.

Сільське господарство як вид економічної діяльності має низку властивостей, які не дають змоги застосувати методи оцінки, що використовуються для оцінки конкурентоспроможності економіки країни або інших видів діяльності. До таких особливостей слід віднести:

- невисоку рентабельність аграрного сектора;

- тривалість відтворювального циклу та значний період окупності вкладених коштів;

- невисокий рівень створеної валової доданої вартості;

- високий ступінь непередбачуваності результату господарської діяльності, що зумовлено залежністю від зміни природно-кліматичних умов;

- екологічний фактор. У процесі сільськогосподарського виробництва не повинна наноситися шкода навколишньому серед-

овищу та повинен випускатися безпечний для здоров'я людини продукт.

Під час визначення категорії необхідно використовувати класичні підходи до поняття конкурентоспроможності та особливості сільського господарства. Ми погоджуємося із визначенням цієї категорії, яке дали М. Малік та О. Нужна, на думку яких, конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств – це здатність суб'єктів економічної діяльності аграрної сфери пристосовуватися до нових умов господарювання використовувати свої конкурентні переваги і перемагати в конкурентній боротьбі на ринках сільськогосподарської продукції та послуг, максимально ефективно використовувати земельні ресурси, якомога повніше задовольняти потреби покупця шляхом аналізу структури ринку і гнучко реагувати на зміну його кон'юнктури [9]. У загальному вигляді конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства може бути визначена як його порівняльна перевага стосовно інших підприємств даної галузі всередині країни та за її межами.

У сучасній економічній літературі не існує єдиного підходу до оцінки конкурентоспроможності сільського господарства та його підприємств. Західні дослідники більшою мірою є прихильниками кількісної оцінки даної категорії.

В економічній літературі широко розглядається точка зору, згідно з якою основу конкурентних переваг країни у виробництві того чи іншого виду продукції, здійснення певної діяльності створюють фактори [5–8].

Прийнято говорити про високий потенціал і переваги вітчизняного сільського господарства. Однак необхідно враховувати якість цих переваг та вплив їх на конкурентоспроможність усього сільського господарства й окремих видів продукції. Продукція сільського господарства представлена значною кількістю найменувань. Для оцінки її конкурентоспроможності переважно використовують показники собівартості, ціни та рентабельності проданої продукції.

У вітчизняній літературі більший акцент робиться на аналіз факторів, що впливають на конкурентоспроможність сільського господарства у цілому.

Позитивний вплив на конкурентоспроможність сільського господарства має стабільне зростання попиту на його продукцію незалежно від стану економіки. Також слід звернути увагу на фактори, що впливають на конкурентоспроможність підприємства.

Фактором конкурентоспроможності підприємства є будь-яка змінна, що впливає на її зростання або зниження. Однак, щоб факторами конкурентоспроможності можна було керувати, треба встановити їх оптимальну кількість, взаємозв'язок, підпорядкованість, визначити, який із них має найбільший вплив, і покласти відповідальність за цю ділянку діяльності на конкретних керівників. Отже, виявлення чинників конкурентоспроможності, їх систематизація та визначення методики їх оцінки є одним з елементів системи управління конкурентоспроможністю підприємства.

Аналіз економічної літератури [10–14] свідчить про відсутність єдиної класифікації факторів конкурентоспроможності. Найбільш поширеним є виділення чинників формування конкурентоспроможності підприємства, що ґрунтується на класифікаційних ознаках.

Дослідники конкурентоспроможності класифікують фактори на зовнішні та внутрішні [12], керовані та некеровані [14], фактори макро-, мікро- та мезорівня [13], фактори конкурентоспроможності продукції та потенціалу [12] підприємства тощо.

Нами узагальнено різні підходи до класифікацій [10–15] та пропонуються такі групи факторів:

1. *Потенціал сільськогосподарського виробництва:*

1.1. Земельні ресурси (типи ґрунтів, рівень родючості, площі та структура угідь та ріллі).

1.2. Кліматичні умови (кліматична зона, кількість опадів, погодні явища).

1.3. Стан та наявність засобів виробництва (вартість засобів та предметів праці, рівень їх зносу, рівень механізації, рівень оновлення засобів виробництва).

1.4. Трудові ресурси підприємства (наявність, відповідність потребі, кваліфікація, вартість робочої сили).

1.5. Доступність капіталу (інвестування, кредитування, лізинг).

1.6. Рівень розвитку інфраструктури (за її видами).

Ґрунтово-кліматичні умови справляють значний вплив на врожайність сільськогосподарських культур. Але вплив цього фактора поступово знижується завдяки впровадженню нових технологій та реалізації інноваційного потенціалу галузі. Поєднання застосування сучасних технологій із високим рівнем механізації та низьким зносом основних засобів і кваліфікованої робочої сили здатне значно вплинути на підвищення продуктивності праці. Індикатором ефективності у цьому разі

може виступати обсяг доданої вартості, що формується в сільському господарстві, на одного працівника.

Важливу роль у сільському господарстві, особливістю якого є тривалий термін відтворювального циклу, відіграють доступність дешевих кредитних ресурсів і можливість залучення інвестицій, у тому числі іноземних, для фінансування операційної діяльності та здійснення капітальних вкладень.

2. *Стійка стратегія, оптимальна структура та суперництво.*

2.1. Стратегія (наявність стратегії, впровадження стратегічного управління, маркетингова діяльність, орієнтація на сталий розвиток).

2.2. Структура (оптимальна організаційна структура, наявність в регіоні та/або в галузі об'єднань підприємств, фермерів тощо, здатних відстоювати інтереси сільгоспвиробників).

2.3. Стан конкуренції (конкуренція в галузі, за видами продукції, з боку імпорту).

Значний вплив на конкурентоспроможність підприємства в довгостроковій перспективі мають упровадження сучасних методик стратегічного управління, маркетингова політика, аналіз сильних і слабких сторін діяльності підприємства, щоб отримати конкурентоспроможний та затребуваний продукт у майбутньому. Ефективна організаційна структура підприємства веде до оптимізації її операційної діяльності, зниження витрат на персонал, максимальної віддачі від діяльності кожного співробітника.

Наявність здорової конкуренції є постійним стимулом для сільськогосподарських підприємств і фермерів до підвищення якості та зниження собівартості виробленої продукції, впровадження інновацій у виробництво та випуску нових продуктів на ринок.

3. *Попит на продукцію підприємства.*

3.1. Ємність ринку.

3.2. Вимоги та потреби покупців.

3.3. Типи та структура попиту (сезонний, споживчий, для подальшої переробки різними споживачами, оптовий для перепродажу, попит із боку держави).

3.4. Розвиненість товарних мереж.

Велика ємність ринку є суттєвою конкурентною перевагою виробників продукції сільського господарства. Високий рівень попиту з боку кінцевого споживача стимулює попит на продукцію сільського господарства також із боку переробних підприємств харчової промисловості, торгових мереж та інших оптових

покупців. Своєю чергою, у сільгоспвиробників зі збільшенням обсягів продажу завдяки дії ефекту масштабу знижуються витрати виробництва. Значний вплив на рівень попиту на ринку сільськогосподарської продукції має держава. Сільське господарство в більшості країн світу субсидується, і попит із боку держави на заздалегідь зумовлені обсяги продукції за встановленою ціною є одним зі способів підтримки виробників.

4. Споріднені та супутні галузі.

4.1. Виробництво конкурентоспроможної техніки для сільського господарства.

4.2. Виробництво добрив, засобів захисту рослин, насінневого матеріалу, рівень розвитку аграрної науки.

4.3. Транспорт.

4.4. Проектні та будівельні організації.

Основний вплив на рівень конкурентоспроможності в сільському господарстві мають такі види продукції споріднених і супутніх галузей, як добрива та хімічні засоби захисту рослин; сільськогосподарська техніка, нові породи тварин, ветеринарні препарати, насінневий матеріал, досягнення аграрної науки.

5. Конкурентоспроможність продукції.

5.1. Собівартість продукції.

5.2. Ціна продукції.

5.3. Споживча цінність.

5.4. Екологічність.

5.5. Склад продукту.

5.6. Органолептичні показники.

5.7. Нормативні терміни використання.

5.8. Новизна товару.

5.9. Наявність товарів-субститутів.

5.10. Упізнаваність та сприйняття споживачем.

5.11. Практичність товару та упакування.

5.12. Відповідність технічним умовам та стандартам.

5.13. Наявність аналогічних товарів у конкурента.

Твердження про те, що конкурентоспроможність продукції впливає на конкурентоспроможність підприємства, є неоднозначним. Проте наявність окремого виду конкурентоспроможної і затребуваної споживачем продукції збільшує лояльність покупців до підприємства. Завдяки продажу такої продукції виробник отримує прибуток, який може бути використаний на виробництво інших видів продукції, створюється попит на сировину, необхідну для їх виробництва.

6. Політика держави.

6.4. Регулювання відносин власності на землю та інше майно.

6.5. Правове регулювання діяльності у сфері сільського господарства.

6.6. Амортизаційна, податкова та фінансово-кредитна політика.

6.7. Субсидування сільськогосподарської діяльності.

6.8. Заходи зовнішньоекономічної та зовнішньополітичної діяльності.

Дії держави мають той чи інший вплив на конкурентоспроможність усіх галузей національної економіки. Оскільки сільське господарство є одним із найбільш уразливих видів економічної діяльності, де не формується високий рівень доданої вартості, а вироблена в рослинництві і тваринництві продукція відіграє важливу роль в економічній безпеці країни, формуючи її продовольчу безпеку, аграрна галузь має отримувати найбільшу підтримку з боку держави. Заходи підтримки передбачають субсидування та створення сприятливих економічних передумов для заняття сільським господарством. Важливу роль також відіграє регулювання питань власності на землю. Привабливість аграрної галузі для інвесторів значно зростає за можливості отримання права власності на сільськогосподарські угіддя та орні землі.

У зарубіжній і вітчизняній науковій літературі представлена велика кількість методів, за допомогою яких рекомендується визначити рівень конкурентоспроможності підприємств у галузях промисловості. В аграрному секторі економіки ці питання багато в чому ще залишаються недостатньо вивченими, а щодо селянських (фермерських) господарств практично відсутні дослідження.

Висновки з цього дослідження. Конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства є динамічним показником, зміни якого залежать від специфічних факторів у певний момент часу. Об'єктивна оцінка сільськогосподарським підприємством своїх конкурентних позицій на ринку – необхідна умова для їх посилення. Аналіз запропонованих факторів полягає у виявленні сильних і слабких сторін як у своїй діяльності, так і в роботі конкурентів, що може дати змогу, з одного боку, уникнути найбільш гострих форм конкуренції, а з іншого – використовувати свої переваги і слабкості конкурента. Визначення сильних і слабких сторін у розрізі кожного фактора та узагальнено по підприємству має здійснюватися для того, щоб виявити напрями діяльності, ресурси та можливості, які мають стати основою майбутньої стратегії підприємства та створення стійких конкурентних переваг.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Эконом ; Ключ, 1993. – 475 с
2. Шумпетер И. Теория экономического развития / И. Шумпетер ; пер. с нем. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.
3. Ламбен Ж. -Ж. Стратегический маркетинг: европейская перспектива / Ж. -Ж. Ламбен ; пер. с франц. – СПб. : Наука, 1996. – 589 с.
4. Портер М. Конкуренция / М. Портер ; пер. с англ. – М. : Вильямс, 2005. – 608 с
5. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент / Р.А. Фатхутдинов. – М. : Маркетинг, 2002. – 892 с.
6. Хамініч С. Методика інтегральної оцінки рівня конкурентоспроможності промислового підприємства / С. Хамініч // Економіст. – 2006. – № 10. – С. 59–61.
7. Иванов Ю.Б. Конкурентоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия / Ю.Б. Иванов. – Х. : ХНЭУ, 2004. – 256 с.
8. Рац О.М. Ефективність функціонування підприємства основа формування його конкурентоспроможності / О.М. Рац // Економічний простір. – 2009. – № 23/2. – С. 273–281.
9. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми / М.Й. Малік, О.А. Нужна. – К. : Інститут аграрної економіки, 2007. – 270 с.
10. Борель А. Сущность конкурентоспособности сельского хозяйства и формирующие ее факторы / А. Борель // Журнал международного права и международных отношений – 2014. – № 4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.evolutio.info/content/view/2317/235/>.
11. Буторин С.Н. Повышение конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий молочно-продуктового подкомплекса : автореф. дис. ... канд. экон. наук / С.Н. Буторин. – Ижевск, 2008. – 24 с.
12. Донських А.С. Конкурентоспроможність аграрних підприємств та фактори, що її визначають / А.С. Донських // Ефективна економіка. – 2011. – № 12 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.economy. nauka.com.ua>.
13. Жовновач Р.І. Про впорядкування факторів формування конкурентоспроможності підприємства / Р.І. Жовновач // Ефективна економіка. – 2011. – № 5 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_5_15.
14. Красноруцький О.О. Адаптаційний інструментарій управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств / О.О. Красноруцький, Ю.О. Зайцев // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Т. 1. – № 1. – С. 100–113 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ujae_2016_1_1_16.
15. Броницький О.М. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств: чинники та підходи до визначення / О.М. Броницький [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://khntusg.com.ua/files/sbornik/ vestnik_127/13.pdf.
16. Янговий О.Г. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення / О.Г. Янговий. – Одеса : Атлант. 2013. – 470 с.